

УДК 159.9: 159.94

Поляков І.О., к. психол. н., с.н.с., доцент кафедри пожежної та рятувальної підготовки НУЦЗУ;

Щербак С.М., викладач кафедри пожежної та рятувальної підготовки НУЦЗУ;

Потєряхін В., курсант 5-го курсу соціально-психологічного факультету НУЦЗУ

ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ ІЗ ПОТЕНЦІЙНИМ СУЇЦИДЕНТОМ ПРИ СПРОБІ НИМ СКОЄННЯ ФАТАЛЬНОГО КРОКУ З ТЕРИТОРІЇ ВИСОТНИХ СПОРУД

У своїй статті автори проаналізували основні існуючі концептуальні підходи до визначення феномена «суїцидальний акт» та психологічного контакту, а також навели алгоритм переговорів із суїцидентом в умовах території висотних споруд. У статті наведено класифікацію основних суїцидальних мотивів, що спонукають людей до фатального кроку. Також описано етапи встановлення психологічного контакту та обґрунтовано деякі фактори, що сприяють встановленню контакту.

Ключові слова: суїцидальний акт, потенційний суїцидент, психологічний контакт, територія висотних споруд, рятувальник-висотник.

В своей статье авторы проанализировали основные существующие концептуальные подходы к определению феномена «суицидальный акт» и психологический контакт, а также представили алгоритм переговоров с суицидентом в условиях территории высотных сооружений. В статье приведена классификация основных суицидальных мотивов, которые побуждают людей к фатальному шагу. Также описаны этапы установления психологического контакта и обоснованы некоторые факторы, которые способствуют установлению контакта.

Ключевые слова: суицидальный акт, потенциальный суицидент, психологический контакт, территория высотных сооружений, спасатель-высотник.

Постановка проблеми. Професійна діяльність рятувальників Державної служби України з надзвичайних ситуацій являє собою яскравий приклад діяльності, здійснюваної в умовах, часто пов'язаних із небезпекою для життя, ймовірністю отримання травм, каліцтва, відповідальністю за помилки тощо.

Але діяльність рятувальника ускладнюється відповідальністю не лише за своє життя, а й за життя та здоров'я людей, що опинилися заручниками надзвичайної ситуації. Нерідко при проведенні рятувальних робіт спасіння людського життя рахується хвилинами, й навіть секундами. І порятунок життя залежить не тільки від рятувальника, а й від того, наскільки постраждалий (за умови, що він здатен самостійно рухатися) готовий допомогти рятувальнику задля свого ж порятунку. Поведінкові реакції людини, що опинилась в осередку надзвичайної ситуації, можуть бути такими, що заважатимуть як ефективному проведенню рятувальних робіт, так і швидкій евакуації з небезпечної зони надзвичайної ситуації.

Але трапляються випадки, коли людина навпаки не хоче, щоб її рятували, тобто вона своїми діями створює надзвичайну подію. Ця категорія людей називається потенційними суїцидентами.

Останнім часом почастишали випадки суїцидальних спроб, що здійснюються в умовах територій висотних споруд (інші суїцидальні спроби ми не розглядали, оскільки їх попередження не входить до компетенції рятувальників ДСНС України). І рятувальники так чи інакше залучаються до попередження цих надзвичайних подій. Юридичну відповідальність несуть співробітники МВС України, рятувальники ДСНС діють з їх дозволу, оскільки рятувальники мають відповідну підготовку та спеціальне спорядження, що дозволяє дістатися до потенційного суїцидента та евакуювати його у безпечне місце.

Найважче у такій ситуації вмовити суїцидента не робити такого кроку та не спровокувати його на фатальний крок. Задля цього рятувальнику необхідно володіти певними психологічними знаннями та встановити із суїцидентом психологічний контакт. А вже потім, відмовивши його від скоєння суїцидального акту, швидко визначити безпечні шляхи для евакуації й здійснити його рятування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки стаття виконується в рамках міждисциплінарного підходу, то ми розглянемо три основні напрями дослідження: феномен «суїцидального акту», психологічний контакт та основні тактичні дії рятувальників, які б сприяли встановленню психологічного контакту та не провокували суїцидента на скоєння таких дій.

Проаналізувавши ряд наукових робіт, можемо зробити висновок, що багато дослідників вивчали даний психологічний процес, а саме: А.Г. Амбрумова, С.В. Бородин, А.С. Михлін, Е. Шнейдман тощо.

В ряді наукових праць зустрічаються й такі визначення як: «консультативний контакт» – в межах психологічного консультування його використовували R.L. George, T.S. Cristiani, A. Ellis, C. Rogers, P. Кочюнас; «комунікативний контакт» – К.С. Станіславський, М.І. Єнікеев, А.В. Дулов та інші; «психотерапевтичний контакт» – В.А. Ташликов тощо.

У науковій літературі ми не знайшли досліджень, які б проводилися у сфері тактики дій рятувальників щодо попередження суїцидальних спроб в умовах території висотних споруд з подальшим рятуванням суїцидента. Тому ми спирались на особистий досвід експертної групи, до якої увійшли досвідчені рятувальники-висотники.

Метою даної статті є висвітлення основних причин скоєння прилюдного суїцидального акту, визначення способу встановлення психологічного контакту рятувальника із суїцидентом та опис тактики дій рятувальника щодо евакуації суїцидента до безпечного місця.

Виклад основного матеріалу. Багато дослідників, аналізуючи почуття, що стоять за суїцидальними діями, виділили чотири основні причини самогубства:

ізоляція (почуття, що тебе ніхто не розуміє, тобою ніхто не цікавиться);

безпорадність (відчуття, що ти не можеш контролювати життя, все залежить не від тебе);

безнадійність (майбутнє не віщує нічого доброго);

почуття власної незначущості (уражене почуття власної гідності, низька самооцінка, переживання некомпетентності, сором за себе).

Авторами А.Г. Амбрумовою, С.В. Бородіним, А.С. Михліном було зроблено спробу класифікувати основні суїцидальні мотиви, в числі яких виділяються наступні:

Особисто-сімейні:

сімейні конфлікти, розлучення (для підлітків – розлучення батьків);

хвороба, смерть близьких;

самотність, невдала любов;

статева неспроможність;

образа, приниження з боку оточуючих тощо.

Стан здоров'я:

психічні захворювання;

соматичні захворювання;

каліцтва.

Конфлікти, пов'язані з антисоціальною поведінкою:

побоювання кримінальної відповідальності;

боязнь іншого покарання або ганьби.

Конфлікти, пов'язані з роботою чи навчанням.

Матеріально-побутові труднощі.

На відмінну від звичайних умов, де можливо заздалегідь виявити причини суїцидальної поведінки та попередити суїцидальний акт, в екстремальних умовах території висотних споруд часу на виявлення причин спроби суїциду обмаль, тому ми пропонуємо використовувати узагальнену схему встановлення психологічного контакту за принципом дистанції спілкування. Від дотримання відповідної дистанції буде залежати тактика дій рятувальника-висотника. Також значущим фактором будуть виступати комунікативні якості рятувальника. У багатьох випадках вирішальну роль відіграє гендерний аспект, тобто стать і суїцидента, і суб'єкта, що намагається встановити психологічний контакт (у ситуації, що розглядається, – суїцидент чоловічої статі, і якщо причиною суїцидальної спроби є відносини із протилежною статтю, встановити контакт жінці-психологу не вдасться (рис.1,2)).

1-й етап – позначення або «психологічна розвідка» (встановлення контакту починається з позначення рятувальника (в окремих випадках – психолога) себе і демонстрації своїх намірів перед суїцидентом; в даному випадку рятувальник знаходиться поверхом вище, суїцидент – у вікні поверхом нижче. Рятувальник знаходиться відносно суїцидента на публічній дистанції (більше 3,6 м) рис.3;

2-й етап – первинний контакт (слабкий контакт, суїцидент дає можливість рятувальнику спуститися паралельно йому, але все ще продовжує «тримати дистанцію», у даному випадку – спуск з верхнього поверху за допомогою верхолазного спорядження паралельно рівню парапету, на якому знаходиться суїцидент, і затримка на деякий час на місці, дотримуючись соціальної дистанції від 1,21 до 3,6 м), рис.4.;

3-й етап – неповний контакт (середній за силою дії психологічний контакт, суїцидент вже «підпускає» рятувальника на особисту дистанцію (від 46 до 120 см), ділиться своїми проблемами, бажає, що б його слухали; в даному випадку – рятувальник переміщається на парапет методом «маятника», де

знаходиться суїцидент, веде щільний контакт, можлива пропозиція суїциденту вжити шоколад тощо). Див. Рисунок 5;

Рисунок 1

Рисунок 2

Провівши контент-аналіз службової документації, наукової літератури, а також на основі результатів опитування експертної групи ми виділили алго-

ритм переговорів із суїцидентом в умовах території висотних споруд, який проводиться у декілька етапів:

4 – й етап – повний психологічний контакт (повний емоційний контакт, допустима *інтимна дистанція* (до 45 см). Див. Рисунок 6. та Рисунок 7. Суїцидент приймає рішення про нездійснення фатального, повністю довіряє рятувальнику, погоджується спуститися із ним до низу; в даному випадку – рятувальник переконується, що наміри про суїцидальний акт повністю зникли, пропонує суїциденту перейти в безпечне місце, але оскільки суїцидент не може самостійно покинути парпет – рятувальник допомагає йому спуститися за допомогою верхолазно-рятувального спорядження.

Рисунок 3

Рисунок 4

Рисунок 5

Рисунок 6

При розгляді особливостей встановлення психологічного контакту необхідно враховувати професійну мету. Залежно від мети спілкування, наприклад, обмін інформацією, спільне вирішення задачі, виховний вплив тощо – змінюється й конкретна мета, яку необхідно досягти при встановленні контакту. А. В. Дулов виділяє наступні цілі:

- 1). забезпечення активного психологічного ставлення суб'єкта в майбутньому спілкуванні;
- 2). зняття упередженості, настороженості у суб'єкта спілкування;
- 3). полегшення процесу психологічної адаптації.

Рисунок 7

Психологічний контакт можна вважати встановленим, якщо створені необхідні умови для найкращого прояву всіх елементів психологічного спілкування (джерела передачі, канали передачі, канали прийому інформації, її переробка).

Навіть методики відомих авторів щодо встановлення контакту малоефективні при встановленні психологічного контакту за схемою: «рятувальник – суїцидент» в екстремальних умовах.

Висновки. Отже, психологічний контакт «рятувальник – постраждалий» в екстремальних умовах можна віднести до «комунікативного контакту», який може бути коротким за просторово-часовими характеристиками, а також встановлюється за принципом скорочення дистанції спілкування. Тобто це відносини, які характеризуються готовністю суїцидента брати участь у взаємодії з рятувальником задля виникнення почуття особистої психологічної безпеки під час проведення рятувальних робіт або швидкої евакуації із небезпечної зони території висотних споруд.

ЛІТЕРАТУРА

1. Китаев-Смык Л. А. Вероятностное прогнозирование и индивидуальные особенности реагирования человека в экстремальных ситуациях / Китаев-Смык Л. А. – М. : Наука, 1983.
2. Леонтьев А. А. Психология общения / Леонтьев А. А. – М. : Смысл, 1997. – 351 с.
3. Миронець С. М. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзви-

чайної ситуації : [монографія] / С. М. Миронець, О. В. Тімченко. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2008. – 232 с.

4. Яковенко С. І. Теорія і практика психологічної допомоги потерпілим від катастроф (на прикладі постчорнобильської ситуації): дис... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Сергій Іванович Яковенко. – К., 1998. – 484 с.

5. Екстремальна психологія : [підручник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2007. – 502 с.

6. McGrath J. E. Social and psychological factors in stress / J. E. McGrath. – N.Y. : Holt, Rinehart & Winston, 1970. – P. 34–123.

УДК 159.9 – 057.36 (477)

Приходько И.И., к. психол. н., с.н.с., начальник научно-исследовательского центра, Академия внутренних войск МВД Украины

ПАРАДИГМА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПЕРСОНАЛА ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ ВИДОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Представлено результати розробки концепції психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності, структурно-функціональні компоненти розробленої трансформаційної моделі психологічної безпеки фахівця екстремального виду діяльності.

Ключові слова: екстремальна діяльність, психологічна безпека, трансформаційна модель.

Представлены результаты разработки концепции психологической безопасности специалистов экстремальных видов деятельности, структурно-функциональные компоненты разработанной трансформационной модели психологической безопасности личности специалиста экстремального вида деятельности.

Ключевые слова: экстремальная деятельность, психологическая безопасность, трансформационная модель.

Постановка проблеми. Проблема безопасности человека становится первоочередной в связи с увеличением количества экстремальных событий, включая войны, террористические акты, техногенные и природные катастрофы, межнациональные и религиозные конфликты, неудовлетворенность условиями жизни людей, приводящие к активному сопротивлению власти. Следствием этого стало увеличение количества лиц, получивших травматический жизненный опыт и вынужденных приспособляться к изменившейся среде, по-новому создавать свое социальное и личностное пространство. Часто психологические последствия экстремальных ситуаций оказываются более значимыми по своим социально-психологическим последствиям, чем эти события. Это приводит к нарушению одной из основных потребностей человека – безопасности и диктует необходимость поиска эффективных путей сохранения и поддержки психологических аспектов жизнестойкости, сопротивляемости человека и общества отрицательным внешним и внутренним угрозам.

Анализ научных исследований и публикаций. Понятие «безопасность» в современных научных исследованиях используется в различных аспектах изучения жизнедеятельности человека. Первое направление связано с изучением ситуаций, аварий и катастроф, характеризующихся значительными